

Любов Конюхова
канд. філол. наук, доц.
кафедри мови ЗМІ,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
Vko1960@ukr.net

ЛЕКСИЧНА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ВИЯВ МАЙСТЕРНОСТІ ЖУРНАЛІСТА

© Конюхова Любов, 2019

Розглянуто креативні підходи сучасних журналістів до розв'язання питання про грамотне впровадження до мови засобів масової інформації власне української лексики. Зазначено, що під впливом російської мови усталилися певні лексичні одиниці, структура яких не відповідає українським нормам творення слів. На конкретних прикладах продемонстровано, як сучасні журналісти застосовують такі норми творення лексичних одиниць, які властиві українській мові. У статті проаналізовано журналістський текст з погляду лексичної креативності журналіста. Вказано, що ознаки лексичної креативності – влучні слова та економія мовних засобів. Акцентовано на тому, що основним способом компресії є професійне використання словотвірних ресурсів. Зазначено, що вміння правильно дібрати містке слово є важливою рисою журналістської майстерності. Проаналізовано мас-медійні тексти з погляду уживання не лише повнозначних, а й службових слів. Наведено приклади, які доводять, що сьогодні журналісти активізують прийменники, сполучники, частки, які донедавна рідко використовувалися, бо були замінені скалькованими з російської мови структурами. Особливу увагу звернуто на нормативність уживання темпоральних, логічних та просторових прийменників і підкреслено, що прийменники мають певні відтінки значень і тому журналісти повинні ретельно добирати їх у кожній мовній ситуації.

Це дослідження доводить, що новітня журналістика, намагаючись захопити увагу споживача, передбачає добір ефективних способів інформування. Чіткість, ефективність і привабливість є ознаками сучасного стилю мас-медіа.

Дослідження також засвідчує, що журналіст може активно сприяти лінгвістичній кодифікації української мови.

Ключові слова: мас-медійні тексти, економія мови, процес компресії, словотвірні засоби, префікси, суфікси, словоскладання.

Lyubov Konyukhova

LEXICAL CREATIVITY AS DEMONSTRATION OF A JOURNALIST'S SKILL

The author considers the creative approaches of contemporary journalists to solving the problem of literate introduction of the Ukrainian vocabulary into the language of mass media. It is noted that under the influence of the Russian language certain lexical units, the structure of which does not correspond to the Ukrainian norms of the creation of words, became established. On concrete examples, it is demonstrated how modern journalists apply such rules

of creation of lexical units that are characteristic of the Ukrainian language. The article analyzes the journalistic text in terms of lexical creativity of journalists. It is indicated that the signs of lexical creativity are the exact words and the economy of linguistic means. It is focused on the fact that the main method of compression is the professional use of word-building resources. It is indicated that the ability to align the ample word is a significant feature of journalistic proficiency. The article analyzes the mass media texts in terms of the use of prepositions. The peculiar attention is paid to the correctness of using the logical prepositions and the prepositions of the place. The article analyzes mass-media texts from the point of view of the use of not only meaningful, but auxiliary words as well. Examples are given that prove that today journalists activate prepositions, conjunctions, and particles that have been rarely used until recently because they were replaced by structures that were copied from the Russian language. Particular attention has been paid to the normativity of the use of temporal, logical and spatial prepositions. It is pointed that the prepositions have certain shades of meaning and that is why journalists must be very precise in choosing these prepositions in every language situation.

This study proves that the latest journalism, tries to provide the selection of effective ways of informing. Clarity, efficiency and attractiveness are the peculiarities of the modern media style. The research also confirms that the journalist can actively contribute to the linguistic codification of the Ukrainian language.

Key words: language economy, compression process, word building tools, prefixes, suffixes, word formation.

Постановка проблеми. Зазвичай, під креативністю розуміють схильність до творчості, оригінальності. Сьогодні креативність у мові журналіста виявляється в умінні дібрати влучне містке слово, у здатності грамотно застосувати власне українські норми творення лексичних одиниць, можливо, навіть заперечивши ті норми, що усталилися під впливом російської мови. Адже дуже важливо вживати слова у властивому значенні та впроваджувати їх до узаконених парадигматично-семантичних відношень. Саме журналіст може активно сприяти лінгвістичній кодифікації. Саме його мова засвідчує про прийняття норми, сприяючи тим самим її збереженню й науковому оновленню. З огляду на це питання про лексичну креативність журналіста актуальне й потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень, публікацій. Про збереження й повернення власне української мовної норми йдеться у працях багатьох мовознавців. С. Караванський [1] робить слушні зауваження щодо вживання слів, І. Фаріон [2] розглядає лексику в контексті інтерферентності, Т. Береза [3] звертає увагу на лексичну компактність, притаманну українській мові.

Виклад основного матеріалу. Мета нашого дослідження – виявити в мові сучасних журналістів креативні тенденції, які сприяють укріпленню української мовної норми і допомагають подолати зсуви між засобами власної та чужої мови.

Як відомо, мовна норма формується на основі низки критеріїв. Мовознавець І. Д. Фаріон виділяє серед них такі: територіальний (синтез південно-західного, південно-східного та північного говорів); критерій авторитетних письменників; відповідність мовній системі – її внутрішнім законам та закономірностям; національно-ідентифікаційний – не лише зображення мовної традиції, але й центральна увага до унікальних мовних ознак, на протигагу до нівеляційних процесів інтернаціоналізації чи уніфікації лексики, і навіть граматичних категорій, а звідси потреба формувати захисну вісь “своє” – “чуже” [2, с. 10].

Оскільки ці мовні критерії за радянських часів зазнали кардинального перегляду й українська мова стала “блідою копією братньої російської” [2, с. 10], то критерій статистичності в умовах постколоніального розвитку суспільства є другорядним. А важливим виразником креативної мови журналіста є вміння повернути автентичну мовну норму.

Спостереження за мовою українських журналістів свідчать про намагання відійти від усталених форм слововживання. Якщо існують паралельні нормативні форми, то сучасний журналіст надає перевагу тій, якої немає в російській мові. Ось приклади:

Цьогоріч навесні буде на кілька градусів тепліше, ніж звичайно в цю пору.

*Чотири дні **поспіль** відпочиватимуть українці у квітні на честь Великодня.*

Тут журналісти використали такі форми слів та слова, які властиві суто українській мові.

*Є. Краснощока засуджено до **довічного** ув'язнення.*

Слово **довічне** замінило російську кальку **пожиттєве**.

*Комунальні служби прибирають вулиці. **Цього тижня** вивезли **щонайменше** 155 машин піску.*

Компактними *цього тижня*, *щонайменше* замінено дещо довші структури, скальковані з російської мови *за цей тиждень*, *не менше ніж*.

*Аварія трапилася **внаслідок** того, що водій маршрутного автобуса № 53 здійснив наїзд на жінку. Потерпілу **доправили** до лікарні.*

Усталені у *результаті*, *доставили* замінено на *внаслідок*, *доправили*.

*У місті Хмельник на місцеву мешканку впало дерево **заввишки** 5 метрів, **внаслідок** чого вона загинула.*

Замість звичних донедавна *висотою*, у *результаті* вжито *заввишки*, *внаслідок*.

*Україна збільшила **виторг** від експорту електроенергії на чверть.*

Слово *виторг* замінило російську кальку *виручка*.

11 квітня в Україні ймовірні грози.

*В Україні **доцитиме**.*

Слово *доцитиме* вживається лише в українській мові. Воно компактне, замінює словосполучення із трьох слів *буде йти доц*. Це слово не лише засвідчує про намагання журналіста повернути автентичну українську норму, а й є прийнятнішим у тексті ЗМІ, оскільки його змістова насиченість сприяє економії мовних засобів.

*У Чернівецькій області **через** сильний вітер на трасу **неподалік** пункту пропуску “Порубне” впали проводи високовольтної лінії. **Через це** рух міжнародною трасою перекрили.*

Тут прийменник *через* є вдалим заміником у *результаті*. Замість сполучення *недалеко від* запропоноване властиве українській мові слово *неподалік*.

*Львівські туристичні **агенції** скеровують своїх працівників до інших країн, **позаяк** дбають про свій рейтинг.*

Іншомовне слово *агентство* функціонує в російській та в українській мовах. Журналіст вжив властиве лише українській – *агенція*, а серед синонімічних сполучників, які можна було використати в підрядному реченні причини, вибрав *позаяк*, який теж є лише в українській мові.

Сучасні медійники активно використовують слова, яких немає в російській мові. Ось ще приклади: вояк (солдат), військо (армія), артилерійний (артилерійський), суворий (строгий), рушати (крокувати), летовище (аеропорт), чинник (фактор), ченці (паломники), жалобний (траурний), лаштунки (куліси), відсоток (процент), баня, склепіння (купол), крамниця (магазин), зазвичай (як правило), пишатися (гордитися), хідник (тротуар), світлина (фотокартка), родина (сім'я), помешкання (квартира), шляхетний (благородний), замислитися (задуматися).

Намагання дібрати з нормативних паралельних форм таку, якої немає в російській мові, засвідчує про прагнення долати нав'язані тоталітарною системою стереотипи.

Як зазначає І. Д. Фаріон, “кожна мова – це окрема національна й інтелектуально-естетична картина світу, і щоб вона була і здійснювалася, мусить працювати така критична маса лексики, що відрізнятиме її від усіх інших” [2, с. 10]. Журналістові випала поважна місія – вкорінювати властиву українській мові лексику.

Наведені приклади засвідчують, що таке вкорінення відбувається не лише через упровадження в ужиток властивих українській мові повнозначних слів, а й завдяки правильному вживанню службових слів. Сьогодні журналісти активізують прийменники,

сполучники, частки, які донедавна рідко використовувалися, бо були замінені скалькованими з російської мови структурами.

Стосовно прийменників помітна тенденція обмежити функціонування прийменників **при, по, в**, які в російській мові застосовують ширше. Ось приклади: *За потреби туристам пропонують помешкання; Це стане можливим за активної підтримки міськради; За цих обставин необхідно було вчинити саме так; За такої погоди виліт був неможливим; Зростання обсягу чистої енергії за чинних правил створює низку серйозних проблем.*

У наведених реченнях прийменник **за**, вжитий із родовим відмінком іменника, виражає умову. Але під впливом російської мови його довго підміняли прийменником **при** (**при потребі, при підтримці, при обставинах, при такій погоді**), що не відповідало українській мовній традиції. Прийменник **за** сьогодні вживають і на позначення часу, як-от: *це не було можливим за Януковича, але стало можливим за чинного президента* (часові конструкції типу **при тоталітарному режимові, при чинному президентові** вважаються неправильними, оскільки зумовлені інтерферентним впливом російської мови).

У журналістських текстах помітне й обмеження у використанні прийменника **в** (**у**) на позначення часу. І хоч часто трапляються сполуки на кшталт *в цьому році, в минулому році, в 2019 році*, та все ж журналісти вживають і безприйменникові структури, які передають аналогічне значення, як-от:

Експерти NASA повідомили, що в грудні 2018 року в атмосферній сфері Землі розірвалася величезна вогняна куля.

Довідка “ВЗ”: Матвій Ганнопольський народився 1953 року (замість у 1953 році) у Львові.

Вперше акцію організував Всесвітній фонд природи Австралії 2007 року (замість у 2007 році). Акція отримала світову підтримку 2008 року (замість у 2008 році). Цьогоріч (замість у цьому році) “Година Землі” пройде 30 березня.

В Україні супербуревії були й раніше: 1965 року (замість у 1965 році) на заході вони повалили до 40 % лісів.

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” не заперечує вживання прийменника **в** (**у**) з місцевим відмінком на означення часу, за якого відбувається дія або коли наявний який-небудь стан [4, с. 71], однак сполуки типу *в 2019 році, в ті часи, в революцію, в дитинстві, в останній час* є ніби скалькованими з російської мови й тому ненормативними. На це звертають увагу сучасні українські мовознавці [5, с. 164–165; 6, с. 50–53; 7, с. 168] і пропонують натомість властиві українській мові сполуки *2018 року, за тих часів, за революції, торік, минулого року, останнім часом*. Мовознавець С. Караванський зазначає: “Той, хто вживає невластиві форми з прийменником..., виявляє своє незнання української мови, а також той факт, що він думає по-російськи і походить “перелицьовує” свою російську мову на псевдоукраїнське язичіє” [1, с. 95].

Сучасні журналісти дослухаються до вказівок мовознавців і в українських ЗМІ пропонують все ж властивий українській мові варіант слововживання. Темпоральний прийменник **в** (**у**) поєднують, здебільшого, з іменниками, які є назвами днів тижня, частин доби, пір року, загальних часових понять, явищ, дій, процесів.

Значення означеної тривалості сучасні мас-медіа реалізують за допомогою прийменників **протягом** і **упродовж** із родовим відмінком. Причому донедавна основним засобом вираження такого змісту був прийменник **протягом**, і лише останнім часом спостерігаємо активне впровадження в мову ЗМІ прийменника **упродовж**. Ось приклади:

60 % опитаних громадян України упродовж останнього року не читали жодної книги. Майже чверть (23 %) дорослого населення відвідала бібліотеку або книгарню хоча б один раз упродовж останнього року;

Цієї суботи українці не вмикатимуть світла впродовж години, щоб долучитись до боротьби зі зміною клімату;

Упродовж березня у Львові трапилося 65 пожеж, пов’язаних із самовільним спалюванням рослинності та її залишків.

Зазначимо, що деякі словники пропонують як нормативний тільки прийменник **протягом**. Наприклад, “Універсальний словник української мови” прийменника **впродовж** зовсім не подає [8], а “Новітній російсько-український словник” [9, с. 825] пропонує перекладати російське **на протяженні** тільки як **протягом**, форми ж **упродовж** узагалі не враховує. Однак “Великий тлумачний словник сучасної української мови” [4] засвідчує існування прийменника **впродовж**. Наші спостереження доводять, що в мові ЗМІ цей прийменник усе частіше вживають для позначення часу існування чогось, тривання якої-небудь дії, якогось процесу.

Вважаємо таку тенденцію позитивною й креативною, оскільки вона не лише засвідчує прагнення мовців відродити самобутність української мови, а й демонструє журналістську майстерність.

За нашими спостереженнями, активізовується вживання прийменника **попри**. Частими стали такі словосполучення: **попри вимушене переселення**, **попри обіцянки чиновників**, **попри економічну кризу**, **попри нестачу коштів**, **попри несприятливу погоду** та ін. Приємно констатувати, що відходять у минуле зумовлені інтерферентним впливом російської мови словосполучення, в яких прийменник *при* виражав допустові відношення, що властиво російській мові, як-то: **при всьому цьому** (сьогодні частіше вживають **попри все це**), **при всій повазі до вас** (сучасні журналісти пропонують **попри всю повагу до вас**), **при всій бідності** (тут для вираження значення допустовості журналісти використовують частку *хоч*: **хоч який бідний**).

Щодо функціонування в мові ЗМІ сполучників, то стала помітною актуалізація сполучника **та**, який часто вживають у межах речення для з’єднання однорідних членів, як-то:

Усик відмовився від чемпіонського пояса та від бою з росіянином;

ФФУ дала офіційну відповідь щодо скарг Португалії та Люксембургу в УЄФА.

Повністю вийшли з ужитку скальковані з російської мови похідні складені сполучники **чим...**, **тим, так як, не стільки...**, **скільки**. Сьогодні журналісти замінюють їх українськими відповідниками **що...**, **то, позаяк, бо, тому що, не так...**, **як**:

Абсолютний чемпіон світу відмовився від бою, бо переходить до суперважкої вагової категорії; Потрібно знизити “зелений тариф”, бо він порушує баланс інтересів “інвестор – споживач”; В Україні дозволили використовувати смартфони та планшети замість касового апарата, тому що це зменшить обсяг паперової роботи.

Тут кальку *так як* заміняють сполучники *бо, тому що*.

У мові ЗМІ активізувалися частки, які допомагають влучно й компактно передати значення.

Ми виявили часте функціонування слів із частками, які вказують на невизначеність чи на заперечення, як-от: *абиколи, абиде, абияк, деколи, деінде, будь-де, анітрохи, аніскільки* та ін. Такі частки сприяють лаконічності мовлення.

Наприклад, у вислові *Це аніскільки не впливатиме на рішення уряду (5 канал)* слово *аніскільки* замінює усталену російську кальку *ні в якій мірі*.

Помітною ознакою креативної мови сучасного журналіста є вміння замінити громіздку мовну структуру властивою українській мові компактною.

За нашими спостереженнями, сучасні журналісти досягають такої компактності, активно вживаючи слова, до складу яких входять префікси чи суфікси, які семантично дорівнюють довгим мовним одиницям, використовують складні слова, що замінюють словосполучення. Ми зауважили зростання продуктивності питомих префіксів *не-, над-, про-, по-, до-, за-, роз-, без-*. Наприклад, замість *матеріально благополучно* журналісти пропонують слово *безбідно*, замість *відсутність додатних для руху доріг* – *бездоріжжя*, замість *велика кількість* – *безліч*, замість *до того часу* – *допоки*, замість *дуже велика кількість* – *надмір*, замість *по той бік* – *потойбіч*. У цих словах семантику увиразнюють префікси.

Не менш продуктивним засобом компактності є й суфікси. Ми спостерегли, що журналісти активізують суфікси на позначення осіб за родом діяльності. Це дає змогу замінювати донедавна усталені словосполучення, як-то: *діловик* замінює сполучення *ділова людина*, *завсідник* – *постійний відвідувач*, *скупник* – *той, хто скуповує що-небудь для перепродажу тощо*.

У наведених прикладах саме афікси виконують функцію компресії. За нашими спостереженнями, сучасні журналісти досягають економії й автохтонності, активно використовуючи власні словотворчі ресурси.

За допомогою словотворчих засобів журналістам вдається повернути в ужиток слова, які свого часу були замінені інтерферентними кількаслівними структурами, як наприклад, *ливарня, папірня, гуральня, вступне, первина, легковик, загосподарювати, підсумувати, манівцями, навсібіч подовгу, подовж, надалі, задосить тощо*.

Висновки. Отже, сьогодні помітна тенденція до економії мови шляхом словотвору та активного уживання семантично містких слів. Уміле використання афіксів, які є ніби згустками лексичних значень, наповнення слова змістом – вияв журналістської майстерності та креативності. Новітня журналістика, намагаючись захопити увагу свого споживача, передбачає добір ефективних способів інформування. Чіткість, ефективність і привабливість є ознаками сучасного стилю мас-медіа. Уміння дібрати влучне містке слово, здатність грамотно застосувати власне українські норми творення лексичних одиниць є свідченням лексичної креативності сучасного українського журналіста.

1. Караванський С. *Секрети української мови* / С. Караванський. – Львів, 2009. 2. Фаріон І. *Мовна норма: знищення, пошук, віднова* / І. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 327 с. 3. Береза Т. *Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови* / Т. Береза. – Львів : Аpriori, 2015. – 417 с. 4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. – К., 2007. 5. Антоненко-Давидович Б. *Як ми говоримо* / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Смолоскип, 1999. – 288 с. 6. Зубков М. *Сучасна ділова мова за професійним спілкуванням* / М. Зубков. – Х. : ВД “Школа”, 2004. – С. 50–53. 7. Терлак З. *Проблема кодифікації синтаксичних норм* // *Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика*. – Л., 2003. – с. 168. 8. Куньч З. *Універсальний словник української мови* / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 848 с. 9. *Новітній російсько-український словник* / уклад.: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. – Харків : Сінтекс, 2004. – 1168 с.

REFERENCES

1. Karavanskyi S. *Sekrety ukrayinskoyi movy* / S. Karavanskyi. – Lviv, 2009. 2. Farion I. *Movna norma: znyshchennya, poshuk, vidnova* / I. Farion. – Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2009. 3. Bereza T. *Harna mova – odnym slovom: slovnyk vyshukanoyi ukrayinskoyi movy* / T. Bereza. – Lviv : Apriori, 2015. 4. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy*. – K., 2007. 5. Antonenko-Davydovych B. *Yak my hovorymo*. – K., 1999. – S. 164–165. 6. Zubkov M. *Suchasna dilova mova za profesiynym spilkuvannyam* / M. Zubkov. – Kh., 2006. – S. 50–53. 7. Terlak Z. *Problema kodyfikatsiyi syntaksychnykh norm* // *Zbirnyk prats i materialiv na poshanu profesora Ivana Kovalyka*. – L., 2003. – s. 168. 8. *Universalnyy slovnyk ukrayinskoyi movy [Tekst]* / Z. Y. Kunch. – Ternopil : Navchalna knyha–Bohdan, 2005. – 848 s. 9. *Novitniy rosiysko-ukrayinskyi slovnyk* / uklad.: T. V. Kovalova, L. P. Kovryha. – Kharkiv : Sinteks, 2004. – 1168 s.